

Pándi Oszkár

: Az Újvidéki Rádió zeneműsorának nyugalmazott főszerkesztője
: pandi.oskar@open.telekom.rs

LISZT FERENC VÁNDORÉVEI

Franz Liszt's Years of Pilgrimage

Liszt Ferenc életművében jelentős helye van sajátos zenei naplójának, amelyet évtizedeken át vezetett. A napló fogalmát nem szó szerint kell értelmeznünk. Az *Egy utazó naplója* és a *Vándorévek* cím alatt közreadott zongoraszerzeményeiben 1835 és 1877 között egy-egy élményét, gondolatát fejezte ki. Fiatal éveiben zenébe foglalta Svájc és Olaszország tájainak és örök értékű műemlékeinek szépségét, időskori darabjaiban az emberi lét kérdéseiről elmélkedett, nemegyszer vallásos meggyőződéssel. Merített a svájci és olasz népzenei örökségből, és megszólaltatta a magyar zene hangzásvilágát. Az ihletett, technikai szempontból is kitűnő kompozíciók Lisztnek a programzene melletti elkötelezettségéről tanúskodnak, de romantikus hangvételükön túl egy új zenei stílus, az impresszionizmus előfutárainak tekinthetjük őket.

Kulcsszavak: csodagyerek, új zongoraművészet, Svájc, élmények és tájképek, hangulatok Itáliában, Dante szökökútjai, verbunkos, impresszionizmus

A hangversenyző művészek életének nagy része utazásokkal telik el. Legtöbbször nincs is idejük megismerni a városokat, ahol fellépnek, csak a szállodai szobákat és a hangversenytermeket látják futólag. Liszt Ferenc is örökös vándor volt. Érdekes adat számunkra, hogy első útjainak egyike a Bánságba vezetett, ahol – még az életrajzaiban feltüntetett első nyilvános soproni és pozsonyi koncertjei előtt – 1820. augusztus 31-én a Nagybecskerek melletti écskai kastély megnyitőünnepségének harmadik napján játszott a nagyszámú előkelő vendég előtt. A korabeli krónikák szerint a kilencéves zongorista nagyszerű játékával elkápráztatta a jelenlévőket, akik „csodagyereknek kiáltották ki”. Szerencsére Liszt zenébe foglalta számos utazásának élményét. Zenei útleírásaiban beszámolt svájci és olaszországi tartózkodásainak eseményeiről, közölte benyomásait a tájakról, emberekről, nevezetességekről, műemlékekről, érzéseiről és gondolatairól. Öröm árad ennek a sajátos naplónak a fiatalkori kottalapjairól, mély elmélkedéseket közölnek az emberi lét értelméről az érett, idősödő művész zenei vallomásai.

Amikor huszonnégy éves korában 1835 őszén Bázélbe utazott, hogy találkozzon Marie d'Agoult grófnővel, már híres zongoraművész volt. A csodagyerek érett zenésszé vált. Karizmatikus egyéniségével világra szóló sikereket aratott

a hangversenydobogókon, ünnepelték Párizs arisztokrata szalonjaiban, és már megjelent nyomtatásban első 12 zongoraetűdje. Túl volt ifjúkori csalódásain, lelki megrázkódtatásain is. Megbékélt azzal, hogy nem vették fel a Párizsi Konzervatóriumba, mert ott akkor idegeneket nem tanítottak, és felépült búskomor lelkiállapotából, amelybe akkor sodródott, amikor meghiúsították szerelmét tanítványa, a francia belügyminiszter lánya, Caroline St. Cricq iránt. Barátjának mondhatta Hector Berliozt, a programzene úttörőjét, Victor Hugót, Chopint. Bensőséges kapcsolatot ápolt George Sand-nal. Magáévá tette a júliusi forradalom eszméit, és sikraszállt a saint-simonisták törekvéseiért. Több alkalommal hallgatta Paganini játékát, s jóllehet nem értett egyet a kizárólag tetszetős virtuozításra alapozott művészetfelfogásával, hegedűtechnikájának hatására elmélyülten kutatta a zongora hangzási lehetőségeinek hatékonyabb kiaknázását.

Marie d'Agoult írónőt a romantikus irodalom és a politikai publicisztika jeles női képviselőjeként tartja számon a francia irodalomtörténet. Műveit Daniel Stern álnéven jelentette meg. Frankfurtban született 1805-ben, apja arisztokrata származású katonatiszt volt, anyja tekintélyes bankárcsaládból származott. Szülővárosában járt iskolába, utána egy francia kolostorban tanult tovább. Charles Louis Constant d'Agoult gróffal 1827-ben kötött házasságot. Divatos párizsi szalonjában, ahova 1833–34 telén Berlioz vezette el Lisztet, számos író, zenész, festő és politikus megfordult. Marie már korábban lelkesedett Lisztért, és palástolatlan rokonszenvvel fogadta. Ha hinni lehet a Liszt életével foglalkozó, nem mindig hiteles írásoknak, Berlioz figyelmeztette barátját, hogy a háziasszony „számító lelkű szépség, aki a férfival együtt emelkedik a magasba, de bajban hideg marad, és nem áll melléje” (SZELENYI 1961: 24). Liszt óvatos, tartózkodó magatartást tanúsított. Megcsömörlött a képmutató nagyvilági élettől, a szalonok üres fecsegéseitől, az ásítózásoktól és viharos tetszésnyilvánításoktól az irodalmi és zenei esteken, a túlzó kritikáktól és dicshimnuszoktól. És mégsem tudott ellenállni Marie közeledésének. Kalandnak indult viszonyuk tízéves élettársi kapcsolattá vált. Három gyermekük született: Blandine, Cosima és Daniel. Blandine és Daniel fiatalon meghalt, Cosima Richard Wagner feleségeként vált ismertté.

Marie d'Agoult Liszt miatt hagyta el családját, és távol a megbotránkozott párizsi arisztokrata köröktől, Svájcban kezdett vele új életet. Tény, hogy Liszt kezdetben nem volt felhőtlenül boldog. Igaz, jólesett neki a magány, élvezte a hosszú sétákat az alpesi tájakon, a társalgásokat művelt élettársával. Sokat olvasott és elmélkedett a művészetről, foglalkoztatták korának szociális problémái, bántotta az alkotók nemegyszer megalázóan mostoha helyzete. A tél bekövetkeztével Genfbe költöztek, innen írta anyjának francia nyelvű levelében, hogy hamarosan visszatér Párizsba: „Az anyát semmi sem pótolhatja, de Ön még több nekem, mint anyám. Hogy is lehetnék boldog Öntől távol! Nyolc nap múlva újra Párizsban lát, mégpedig elégedetten és boldogan, mint elutazásom napjaiban.

Hála Istennek, minden úgy alakul, ahogy mindig is szerettem volna: szabad leszek, és életemet az Ön boldogságának szentelhetem” (MILSTEIN 1965: 120). Marie ezzel szemben emlékirataiban egészen másképpen írja le közös életük első heteit: „Nem kívántunk mást, csak hogy együtt és egyedül legyünk, mély árkot ássunk magunk és múltunk közé... magányt és elmélyedést kívántunk és dolgozni akartunk... Minden lelkünk rokonságát bizonyította, amely olyan szorosán összekapcsolt bennünket... azt, hogy egymásnak teremtettünk, és hogy akarva – nem akarva egymást kell szeretnünk” (MILSTEIN 1965: 120).

Liszt ismét alávetette magát Marie akaratának, nem ment vissza Párizsba, hanem Genfben maradt vele. Koncertezett, órákat adott, díjmentesen vezette az újonnan megnyílt konzervatórium zongoratan szakát, komponált, sőt zenekritikát is írt. A nyugodt élet megfelelt a munkának. Tökéletesítette játékát, tudatosan „új zongoraművészetet” akart teremteni. Ilyen körülmények között komponálta 1835–36-ban azt a három sorozatot, amelynek zongorára írt darbjait az *Egy utazó albuma* (Album d’un voyageur) című kötetbe gyűjtötte. Az első rész, a *Benyomások és költemények*, tájképeket ábrázoló és hangulatokat érzékeltető hat zongoraszerzeményt foglal magában. A sorozat egy-egy szerzeményének címe megnevezi a tartalmat is. A második rész *Az Alpok virágai*. Kilenc darbjának nincs külön-külön címe, csak tempójelzése. A harmadik rész, amelynek Liszt a *Parafrázisok – három svájci darab* címet adta, F. Huber, illetve E. Knop témáinak feldolgozásait képezi.

Ennek a pittoreszk albumnak a darabjaiból dolgozta át 1845 és 1853 között és iktatta be a legsikerültebbeket a *Vándorévek*, vagy ahogyan szintén fordítani szokták, *Zarándokévek* (Années de Pèlerinage) című ismert művébe, amelynek első, svájci élményeket tartalmazó része 1855-ben jelent meg nyomtatásban. Ekkor már régen a múlté volt Liszt és Marie d’Agoult kapcsolata. De térjünk vissza az 1837 és 1839 közötti időszakhoz, amikor még együtt voltak, és Olaszországban tartózkodtak. Milánóban és Como-tó partján fekvő Bellagióban töltötték közös életük legboldogabb pillanatait. Itt kezdte komponálni Liszt a *Vándorévek* második, olaszországi sorozatának darbjait, amelyeket Michelangelo, Rafael, Petrarca és Dante halhatatlan alkotásai ihlettek, és amelyeknek a teljes kötete nyomtatásban jóval később, 1858-ban jelent meg. Ezt a kötetet egy három szerzeményből álló függelékkel egészítette ki. Ezeket 1840 és 1859 között komponálta, és nyomtatásban 1861-ben adta közre.

Miután 1863-ban (más adatok szerint 1865-ben) Liszt belépett a papi rendbe, mint abbé (világi pap) folytatta zenei tevékenységeit. Rendszerint reverendában járt, sokat foglalkozott az egyházi zenével, komponált, vezényelt és tanított. A magyar zenetörténet szemszögéből felbecsülhetetlen értéke volt pedagógiai munkásságának, amelyet a budapesti Zeneakadémia megalakítása idején fejtett ki. Változatlanul sokat utazott és szerepelt nyilvánosan. Műveivel és karmeste-

ri fellépéseivel mindenütt óriási sikert aratott. Életének utolsó két évtizedében Róma, Budapest, Weimar és Bayreuth között ingázott. De továbbra is szükségét érezte annak, hogy élményeit, gondolatait zenébe foglalja. Ezzel magyarázható, hogy hosszú szünet után hozzálátott a *Vándorévek* folytatásához, és 1865 és 1877 között *Harmadik év* címmel újabb hét darabbal egészítette ki terjedelmes művét. S amíg a ciklus korábbi kompozícióit a természet és műalkotások iránti csodálat ihlette, a harmadik sorozatban a saját lelkivilágából fakadó, elmélyült elmélkedéseit juttatja kifejezésre. A hét darab közül három vallásos jellegű, három a Róma környéki Villa d’Este parkjának ciprusait és szökőkútjait ábrázolja, egy pedig magyar jellegű motívumokra épül. A kötet 1883-ban jelent meg nyomtatásban.

Így teljesedett ki többszöri, a különféle adatokból nehezen követhető, átdolgozás után a *Vándorévek* teljes ciklusa. Darabjait sorozatokban vagy egyenként ma is rendszeresen előadják világszerte. Értékük nemcsak szépségükben rejlik. Liszt más szerzeményeivel egyetemben lényegesen hatottak zongora- és az egyetemes zeneirodalom további alakulására. John Ogdon angol zongoraművész írja: „Vajon Szkrjabin, Symanowski, Rahmanyinov, Paderewski és Medtner ugyanolyan zenét írt volna Liszt Ferenc (1811–1886) hatása nélkül? Biztosan nem, ami jele óriási erejének és befolyásának. Liszt zsenije, lelkesedése és önzetlensége valóban megváltoztatta a zenetörténet irányát... A *Vándorévek*ben egyaránt bámulom a boldog miniatűröket, amilyen az *Ekloga*, a *Pasztorálé*, *A forrásnál*, a *Honvágy*, az *Obermann völgye* és a *Dante-szonáta* nagylélegzetű kompozícióját” (OGDON 1976: 242–243). Barangolásai során megörökítette Liszt *Tell Vilmos kápolnáját* is, elidőzött *A wallenstadti tónál*, leírta a *Vihar* tombolását és a *Genfi harangok* zúgását. Ezekben a korai zenei úti jegyzetekben, amelyek közül egyeseket Byron, Schiller és Étienne Pivert de Senancourt irodalmi művei ihlettek, még a hangokkal való természetutánczás van jelen. Hallani a víz csobogását, a csapkodó szellőzéseket, az üres kápolnában visszhangzó lépéseket. De Liszt már itt is nagyszerű formaérzékéről és szuggesztív kifejezőmódjáról tesz tanúbizonyságot. Pándi Marianne szerint a Senancourt *Obermann* című regénye nyomán komponált darab, az *Obermann völgye* (amelyet Liszt az írónak ajánlott) a *Vándorévek* svájci kötetének legjelentősebb darabja: valóságos zongorára írt szimfonikus költemény. Plasztikusan mutatkozik meg benne Liszt egyik legnevezetesebb alkotói jellemvonása, a téma transzformálásának készsége (PÁNDI www.fidelio.hu).

A *Vándorévek* második részének első darabja, a *Mária eljegyzése*, Raffaello festménye nyomán született, a másodikat, a *gondolkodót* Michelangelónak a firenzei Medici-kápolnában levő szoborműve ihlette. Komor hangú zenéjét később Liszt a *Gyászóda* című zenekari kompozícióban dolgozta fel saját halotti szertartása számára. Ezt követi egy Bononcini-dal átírata, a hangulatos *Canzonetta del*

Salvator Rosa, majd a *Három Petrarca-sonett*, amelyek a Chopin-noktürnök lírai hangulatát idézik. A sorozatot az olaszországi vándorévek legjelentősebb, legtöbbet játszott darabja, a *Dante olvasása után* című kompozíció zárja. Maga a Dante-sonáta néven ismert mű, amelynek alcímében a *fantasia quasi sonata* megjelölés áll, egyetlen nagyszabású tétel. Liszt az irodalmi mű olvasása közben szerzett benyomásait írja le benne, de utal Victor Hugo azonos című költeményére is. Elemzői szerint az alkotás a beethoveni klasszikus nagy forma utolsó összefoglalása. Mottója Dante *Isteni színjáték*ából a Pokol kapujának feliratát idézi: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!” Merész modulációk, szenvedést és kétségbeesett küzdelmet érzékeltető kromatikus menetek elevenítik meg a kísérteties látomást, ezt követi a megnyugtató korál-dallam, továbbá Francesca da Rimini és Paolo Malatesta lírai szerelmi epizódja. Az elrettentő és vigasztaló motívumok kombinálása a fináléban jut el a sonáta drámai csúcspontjára. A *Vándorévek* második részéhez tartozik még a függelékként csatolt, velencei és nápolyi élményeket festő tetszetős *Gondoliera*, *Canzone* és *Tarantella*.

A *Vándorévek* harmadik sorozata, amelynek, mint említettük, Liszt egyszerűen a *Harmadik év* címet adta, már keletkezésének idejénél fogva is merőben különbözik az előző két kötettől. Higgadtabb hangvétel uralkodik benne, többször felmerül a halál gondolata, és az élet örömeinek zenei megnyilvánulásait is gazdagabb belső érzésvilág hatja át. Első darabja, az *Ima az őrangyalokhoz*, miniatűr szonátatétel, a második és harmadik darab, *A Villa d'Este ciprusai*, valójában siratók, amelyekről Liszt egyik levelében így vélekedett: „Most írtam mintegy száz taktusnyit zongorára. Sötét és vigasztalan elégia; csak a végén világosítja meg egy sugárnyi türelmes rezignáció. Ha közreadom, a címe ez lesz: A Villa d'Este ciprusai.” Következő levelében így folytatja gondolatmenetét: „Ezeknek a szomorú daraboknak nem lesz nagy sikerük, és nem is törődöm vele” (Liszt levelei Olga von Meyendorff bárónénak, 1877). Sötét hangulatából aztán egy pompás látvány, a mediterrán kert szökőkútja rázta fel. *A Villa d'Este szökőkútjai* című kompozíciójában szinte festői színgazdagsággal ábrázolta Liszt a vízsugarak játékát. Sokak szerint ez a ciklus legnépszerűbb, legtöbbször elhangzó darabja, amely virtuozitásával lenyűgöző hatást vált ki, és lényegében a zenei impresszionizmus kezdetét jelenti, jóllehet a „hivatalos” zenetörténet az irányzatot Debussy és Ravel nevéhez köti. Ferruccio Busoni szerint Debussy nem véletlenül nyilatkozta a darab hallatán, hogy „ez az öreg Liszt próféta volt”. A sorozat következő darabja a „magyar Liszt” műve, melynek címe a *Sunt lacrymae rerum, en mode hongrois*, Vergilius Aeneiséből származik (Babits Mihály versében „Van a tárgyaknak könnyük” fordításban jelenik meg). Liszt a darabban az úgynevezett „cigány skálát” és harmóniáit alkalmazza. Felhangzik benne a lassú és friss verbunkos visszafogottan értelmezett dallamvilága, záró részét pedig a magyar és az egyházi hangvétel jellemzi. Vallási jellegű a Mexikóban kivégzett Habsburg

Miksa császár emlékének ajánlott *Marche funèbre* (Gyászinduló). És egyházi jellegű a befejező darab, a magasztos *Sursum corda* (Emeljétek fel szíveteket) is, amelyről maga Liszt írta, hogy „nem való szalonokba, s nem szórakoztató, nem is andalítóan tetszetős”. A szakirodalom örömteljes imádságként tartja nyilván.

Írásunkat Liszt Ferenc gyermekkorának egy Vajdasághoz kötődő mozzanatával kezdtük. Születésének bicentenáriuma alkalmából számos műve került bemutatásra tartományunk városaiban is. De a *Vándorévekről* lévén szó, a *Villa d’Este szökőkútjainak* egy nagyszerű interpretációjáról szeretnénk befejezésül megemlékezni. E sorok írójának az 1960-as évek elején volt alkalma a helyszínen gyönyörködni a híres szökőkutak szépségében, amelyeket a 16. század derekán Ippolito d’Este bíboros megrendelésére Pirro Ligorio sokoldalú reneszánsz művész alkotott Tivoli helységben. Csodálatos volt a Neptunus-kút, a Fontana del Dragone márványkút, a Proserpina kútja, az Orgona-kút, a Tivoli, a Százlyukú vagy a Serleg kút látványa. Néhány évvel ezelőtt Kinka Rita zongoraművésznőnk idézte fel *Vízi zenék* című nagy sikerű tematikus estjével és az előadott műsor CD-felvételével a már-már elfelejtett élményt.

IRODALOM

- MILSTEJN, Jakov Iszakovics 1965. *Liszt*. Zeneműkiadó, Budapest
- MOLNÁR Miklós (válog. és ford.) 1999. *Boldog és boldogtalan éveim Liszt Ferencsel: Marie d’Agoult grófné emlékiratai*. Palatinus, Budapest
- OGDON John 1976. *A romantikus hagyomány*. Zongoramuzsika kalauz 5. fejezete Matthews Denis szerkesztésében. Zeneműkiadó, Budapest
- PÁNDI Marianne Hangversenykalauza. www.fideli.hu/filipedia/klasszikus/művek/liszt/ferencannes_de_peligrine_i_vandorevek.
- SZELÉNYI István 1961. *Liszt Ferenc élete képekben*. Zeneműkiadó, Budapest

Franz Liszt’s Years of Pilgrimage

In Franz Liszt’s opus, an important place is taken by his specific musical diary, which he kept over decades. The notion of the word diary should not be taken literally. In his masterwork *Years of Pilgrimage (Années de pèlerinage)* and the earlier cycle *Album d’un voyageur*, suites for solo piano composed and published between 1835 and 1877, Liszt’s complete musical style is evident, expressing his experiences and thoughts. In his earlier years he used music to express the beauty of the landscape and eternal artistic values of Switzerland and Italy, while in his later years he contemplated the questions of man’s existence, often with religious conviction. He used the Swiss and Italian national musical heritage, as well as Hungarian national themes and sound. The inspired and technically superb pieces advocate for Liszt’s commitment to programme music, but beyond their romantic sound they can also be considered as the forerunners of impressionism.

Keywords: child prodigy, new art of piano, Switzerland, experiences and scenery, moods in Italy, Dante fountains, recruiting music, impressionism